

ЗНАЧЕЊСКЕ ДИМЕНЗИЈЕ ЛОКАЛНОГ ГОВОРА У ДЈЕЛУ ПЕТРА КОЧИЋА

Као да се угледа на језик својих литерарних јунака, Петар Кочић обилато користи локални говор завичајног Змијања у сликовитом приказивању тегобног живота планинаца. Чини то тако да на крају његових прича није потребно тумачење њиховог значења, јер читалац из контекста схвата њихову семантичку подлогу, покаткад у значењском смислу проширену и обогаћену. Безброј примјера из његових приповиједака потврђује како у говору Змијања и у дјелу овог писца сусрећемо ријечи и синтагме које овдје имају посебно, често и другачије значење неголи у другим крајевима српског говорног подручја. Они увјерљиво илустрјују свјежину Кочићевог језика и његову чврсту везу са тлом из кога животодајну снагу црпе и ликови његових приповиједака.

Очигледна је сличност између Петра Кочића и Борисава Станковића у коришћењу локалног говора у исказивању универзалних вриједности. По томе и по темама узетим из локалног миљеа, могло би се рећи да су млађи од свога доба, па и од самих себе.

Кључне ријечи: Петар Кочић, Мрачајски прото, локални говор, језик, народ, локализми, Змијање, универзално значење, Бора Станковић.

„Дијете, дијете, чувај се сељачкије’ Ђурђија, Христос и’ убио! Ђурђија је Ђурђија! Удри Ђурђију, криж јој шокачки!“

У семантичком погледу, ни једна једина ријеч у ове три кратке реченице из *Мрачајскої ѿроїе*, једне од најбољих

прича Петра Кочића и једне од најбољих прича написаних српским језиком, нема своје основно значење. Јер, није овдје ријеч ни о каквом дјетету. Напротив, на Кочићевом Змијању, у Крајини, централној Босни, па и другдје, у непосредном обраћању некоме, нарочито када се жели истаћи значај онога што ће бити речено или упозорити да се буде обазрив, човјеку ће се, без обзира на његову старосну доб, обраћати са *дијетџе*. Тако и Мрачајски прото, пун патолошког неповјерења и мрзовоље, по којој би се, као по Обломову, могло назвати једно стање човјековог духа, Стевици и наратору ријечју *дијетџе*, коју, не случајно, двапут понавља, потцртава да ће им саопштити нешто што морају добро *ушувити* у *лаву*. Затим, сељачке Ђурђије нису жене које носе то име, него су за неповјерљивог проту то све оне „опасне“ сеоске жене, торокуше, трачерке, сплеткарошке, увијек спремне да се подају другоме, као што је, како је уобразио, била и његова попадија. А ко су и какве су те сељачке Ђурђије? Требало би вјероватно исписати странице и странице да се одговори на ово питање, али Мрачајски прото, Кочић заправо, то чини једним другим, само њему својственим поступком – једноставно каже: „Ђурђија је Ђурђија!“ И, ту се нема више шта додати; све је јасно. Јер, Ђурђија је Ђурђија! То је исто као кад бисмо рекли: камен је камен, дрво је дрво, небо је небо, дакле, чињенице које се саме по себи подразумевају и којима тумачење није потребно. Као што реченица *Христџос и' удио!* не представља никакву клетву, тако у значењском смислу израз *криж јој шокачки* више је нешто као „општа“ псовка и нема никакве националне, поготово не националистичке конотације.

Како видимо и из овог примјера, код Кочића има лирских пасажа и мисаоно заокружених цјелина у којима ни једна једина ријеч нема своје основно значење, него су свака за себе и све заједно вишезначне и вишеслојне метафоре које се отварају само ономе ко их ишчитава душом и срцем колико и разумом.

Уосталом, писац прича „с планине и испод планине“, чију стогодишњицу смрти, наново и можда из другачјег угла освјетљавајући његово дјело, обиљежавамо, који је мотивима села и живота сељака на самом крају 19. и почетком 20. вијека дао нека сасвим нова, животнија обиљежја, у пјесми у прози *Молићива*, сам каже:

„О боже мој велики и силни и недстижни, дај ми језик, дај ми крупне и големе ријечи које душмани не разумију а народ разумије, да се исплачем и изјадикујем над црним удесом свога Народа и Земље своје. Поклони ми ријечи, Господе, крупне и замашне к’о брда хималајска, силне и моћне к’о небески громови, оштре и језиве к’о свјетлице божје, и тирјанима неразумљиве к’о што је наразумљива сфинга египатска роду човјечанском. Дај ми те ријечи и обдари ме, Господе мој, тијем даром својијем великијем и милошћу својом неизмјерном, јер ће ми срце свенути, јер ће ми се душа од превелике туге и жалости разгубати.“

Те ријечи, *крућине и ѿолеме*, о којима усхићено пјева, Кочић је нашао у говору свога народа, првенствено у говору својих Змијањаца на *Крајини љућој*, својих горштака који су с подједнаким жаром, као Реља Кнежевић, на примјер, пркосили леденим мећавама остављајући иза себе поменичке гробове, или туђину против кога су се борили и оштром сатиричном жаоком свога језика, као што је то чинио Давид Штрбац. Тако и у наведеном фрагменту лирске минијатуре творац Симеуна Ђака и оног иза каце, који у причу ускаче попут хорова у античким драмама, да у драмској паузи неком упадицом разбукта жар приповиједања, не призива у помоћ небеске муње него *свјетлице божје*, као што би то чинио и неки његов литерарни јунак. У духу говора свог краја, с намјером да оснажи молитву, да је учини разумљивијом своје земљаку а неразумљивијом туђину, Кочић од Свемогућег тражи да га обдари *ишијем својијем великијем даром* да му се душа не би *разгубала*.

„Кад би могао језик једног човека постати књижевни језик, ја бих гласала за Кочићев језик – која снага, који стил, који звук, која магика...“ – написала је Исидора Секулић, док је Иво Андрић, самим насловом свог огледа *Земља, људи и језик код Пејџа Кочића*, желио да нагласи да су тло из кога су изникли јунаци Кочићевих прича, они сами својим комплетним бићем и језик којим говоре у нераскидивом јединству, неодвојиви једни од других. „За Петра Кочића је језик“, писао је он, „потпуно једно са људима и земљом, свет и неповредљив као и они. Понекад човеку изгледа као да је и само Кочићево дело, цело целцато, лежало негде у дубинама тога језика, а он га је ископао као кип, и изнео на светлост дана и пред поглед света.“ Андрић истиче да је аутор *Јазавца њед судом* и *Суданије* добро знао и осјећао *да њовориџи и њисаџи чистио и њравилно значи одуџираџи се и на џај начин њеџријаџељу, њркосиџи му, даваџи доказ своје живоџне снаџе*, а ми бисмо томе додали да је Кочић интуитивно осјећао да је језик његових јунака најмоћнији у исказивању оног што они, ти његови јунаци, и писац осјећају, па је зато нештедимице користио локални говор, знајући добро да се и њиме могу исказати универзалне вриједности и универзална значења.

Јован Скерлић је наглашавао да се Кочић „одликује чистотом, течношћу и неусиљеношћу свога језика“ и да пише „језиком Његоша и Љубише, свежим, неисцрпним горштачким језиком, пуним снаге, полета и сликовитости“. Све те особине Кочићевог језика на које Скерлић указује, нарочито снага, полет и сликовитост, заправо су особине говора пишчевог завичаја, језика којим је Кочић своје Змијање на велика врата увео у књижевност.

„Прва особеност Кочићевог дјела подразумијева да се наративни поступак зачиње на самом дну језика, у подручју гдје се догађа прво именовање и знаковно кодирање свијета које у случају овог приповједача представља

исходиште нарације од кога све полази и коме се све враћа“, написао је врстан познавалац Кочићевог дјела, наш савременик Станиша Тутњевић.

Јунаци приповијетке *Мрачајски њроџа*, да се још мало задржимо на овом ремек-дјелу српске прозе, с мјером користе локални говор али, рекли бисмо, увијек на прави начин и на правом мјесту. Тако, на примјер, Стевица каже да се мрачајски прото с његовим дједом годинама *збої нурије іонио*, што ће рећи да се због парохије тужакао, а мрачајски прото ће опет Стевичиног дједа назвати *Џидо, Џидовина, Џидукарда*, само њему знаним надимцима, а зашто су они погрдни, остаје онима који слушају да нагађају, као што ће и читалац тек наслутити да *заврзиваџи* значи задиркивати, шалити се.

Кочић локалне изразе не ставља у уста само својим јунацима него их и он обилато користи у нарацији. Чини то тако да на крају његових прича није потребно тумачење њиховог значења, јер читалац, чак и онај који се с њима први пут среће, из контекста схвата њихову семантичку подлогу, покаткад у значењском смислу проширену и обogaћену. Тако ће се лако разумјети да је *разор* размак међу браздама, да глагол *дије* значи избија, зрачи свјежином, да се *їоднимио* онај који је подбочио главу рукама, да *клиснуџи* значи брзо отићи итд. Зарад свјетине и сликовитости о којој је писао Скерлић, зарад веће увјерљивости и можда подсвјесне тежње да се и читалац нађе под кожом приповједача или јунака приче, Кочић у *Мрачајском њроџи* неће рећи да његов јунак унезвијерено гледа, него ће, примјењујући локални говор, оснажујући причу, написати да он *узневџерено* гледа. Тако прото не остави него *оїоврже* цигару на брвно и стаде љутито шкрипати *зуб’ма*, а не зубима.

У обимној, врло вриједној књизи *Бесједа и слика сџа-рої Змијања* (Завичајно друштво „Змијање“, Бања Лука, 2011) Грозда Регодић једно опширно поглавље посветила

је говору старог Змијања у текстовима Петра Кочића. На самом почетку књиге аутор наглашава да Кочићево књижевно дјело обилује говором Змијања и да језик којим говоре његови литерарни јунаци „најрјечитије и најубједљивије осликава њихов карактер, као и употребну вриједност ријечи којима се некада бесједило на Змијању“.

Пажљиво ишчитавајући Кочићева писма и књижевна дјела, Г. Регодић је издвојила и „протумачила“ мноштво ријечи којима је тумачење заправо потребно само када се издвоје из контекста, јер у самој причи читалац ће лако схватити њихово значење. Тако писац чији је Јаблан (подједнако Лујин и његов) надбо царског Рудоњу, у писмима која је из Беча слао оцу Герасиму у манастир Гомионица, користи изразе *оселе* (одсад), *оѳравийи* (послати) *ѳисмо*, *вукарешѳина* (сиромаштво), *счињаѳи се* (предомишљати се), *деѳер* (нерадник), *лашње* (лакше) итд.

У његовим приповијеткама локализми су још чешћи и понекад, како се чини, једино могући за исказивање оног што је писац желио да каже. У њима је *завозийи* човјек тврдоглав, *назубан* онај ко је љут на некога, па се често *бочи*, тј. бори без потребе, јер му је такав *верек*, што ће рећи – нарав. *Маслајетѳи* је масно јело, *ѳињенички ѳрбови* су гробови оних који су страдали у змијањским мећавама, а *вијаѳиѳи* значи процијенити штету насталу на усјевима. *Брајан* је брат или, чешће, побратим, нераз-двојан друг, *леѳирица сњежна* је пахуљица, *најзѳоднији домаѳин*, *живолазан*, јесте најбогатији човјек у селу, а *зѳода* и *наѳрава* нису никакве прилике ни справе, него имућство и напредак Реље Кнежевића. Орао *мрлинаш* је онај који се храни *мрлинама* (лешевима), *сѳуѳан* човјек није окован у ланце него је код Кочића, заправо у локалном, змијањском говору, спретан, *зѳодан* човјек. *Доја-виѳи* не значи потајно некеме саопштити неку вијест

него дотјерати стоку са пашњака, а оно што је *сувојино* не значи да није влажно већ да је посно. Када се каже да је шљива *йремакла* хоће се рећи да није родила, а *уко-риџиџиџи* грло, као у приповиједи *Мејдан Сименуна ђака*, значи подесити га звуку гусала. За Кочића и његове лите-рарне јунаке *курвали* човјек није онај који јури сеоске снаше, него довитљив, сналажљив човјек, спреман да се увијек прилагоди ситуацији. *Кућа заџворена мрџвим коцем* је, по тумачењу Грозде Регодић, затворена, празна кућа, без насљедника.

Могло би се навести још безброј примјера из Кочиће-вих приповиједака који би нам потврдили како у говору Змијања, па самим тим и у дјелу овог писца, сусрећемо ријечи и синтагме које овдје имају посебно, рекли бисмо локално значење, другачије неголи у другим крајевима српског говорног подручја, али су и примјери који су дати довољни да илуструју ту свјежину Кочићевог језика и његову чврсту везу са тлом из кога животодајну снагу црпе и ликови његових приповиједака.

Писци чијем дјелу посебну вриједност даје употреба локалног говора, наравно, под претпоставком да није сама себи сврха, па тако и Петар Кочић, врло тешко излазе на међународну књижевну сцену због теже пре-водивости, покаткад и непреводивости њиховог дјела. Поводом објављивања превода приче *Јаблан* на неко-лико језика, наш познати преводац с фанцуског Коља Мићевић, у четвртном броју бањалучког часописа *Пуџеви* за 1987. годину, пишући о потешкоћама превођења Кочићевих прича, каже да ту постоји „једна добра пре-гршт речи чије значење ни речници не могу сасвим јасно и тачно да преведу и протумаче“, посебно наглашавајући народни управни говор „који Кочић узима у његовој искривљеној, документарној форми“. Он такође истиче да се усред неких пасуса наилази на реченице *изџрађене у риџиму народних џесама* у којима се препознају осмерац,

десетерац или дванаестерац, што представља додатну потешкоћу у превођењу. „Сусрећемо се затим“, пише Мићевић, „с низовима највештије изведених алитерација и најразноврснијих звучних утисака који би у поезији каквог симблисте били проучавани као чудо, док их код Кочића примамо као нешто природно.“ Он то илуструје реченицом из лирски интониране приповијетке *Мрјуда* у којој ријечи напросто звече и зује, као да опонашају неку природну појаву: „Кад се изу, збаци са себе зобун, забаци острага прегачу, узгрну кошуљу до изнад кољена, па зађе у воду.“ Преводилац се, по Мићевићу, сусреће с најмање два језика – језиком сваког појединог јунака и језиком приповједача, дакле, са сталним комбиновањем *искривљеној, али ипак нејојрешивој народној јовора, с айсџракџним и айсолуџним сџилом самој џријоведача,* и између тих језичких крајности *осцилира Кочићев сџиваралачки џосџуџак.*

Како смо ово разматрање локалног говора код Кочића почели са *Мрачајским џроџом*, да њиме и завршимо.

Уз више књижевне правде а мање језичких препрека које преводиоцима често задају главобољу, у свакој европској, па и свјетској антологији, своје мјесто нашла би и ова приповијетка која по својим умјетничким вриједностима спада у она дјела за која кажемо да су дио врхунске културне баштине.

Рећи ће многи да је Кочић готово непреводив и – биће наоко у праву. Јер, колико год су га језичка и тематска укоријењеност у рапсодичност завичајног тла и тумачење патњи и радости душе свога народа сврстали међу великане српске приповијетке, толико су га учинили непреводљивијим па зато и неприступачнијим страном читаоцу и удаљили од главних европских и свјетских књижевних позорница, упркос томе што његова стваралачка стремљења из скоро сваке реченице зраче универзалним значењима. То, међутим, не би требало да

обесхрабри. Сасвим је сигурно да се може наћи преводилаца који једнако дишу и мисле на језику којим је писао Кочић и језику на који би га преводили, а то значи да би у преводу вјерно одразили дух изворника. Тако у свијет отпремљен *Мрачајски њројо* лакше би нашао пут до европских и свјетских антологија. За њим би, већ утртим стазама, можда могли да крену и јунаци других српских „непреводивих“ писаца, Станковићеви, Матавуљеви и Сремчеви, на примјер. Или обрнутим редослиједом, сасвим свеједно.

„Кочићеве књиге су најпатриотскија литература у нашој писмености. То су књиге писане крвљу и отровом“, написао је Јован Дучић у књизи *Моји сајујници*, а ми бисмо томе додали да тако може писати само онај чији језик је задојен мајчиним млијеком, потекао дакле са тла на коме је писац рођен и из кога исисава своју литерарну снагу. У Кочићевом дјелу локални говор никако није помодност или сам себи сврха, он је – да парафразирамо Дучића на један другачији начин – потекао из крви јунака које писац ствара и оживотворује у својим приповијеткама које су потекле из народа.

Када су писца ових редова замолили да, поводом јубилеја Боре Станковића, каже колико је аутор *Нечистије крви* остарио за сто година, није могао а да га не упореди с Кочићем, првенствено због језичког богатства у њиховим дјелима, па је записао ово:

„Изузму ли се Коштана и Мргуда, међу којима је више разлике него сличности, не знам шта друго у тематско-мотивском погледу снажније повезује Борисава Станковића и Петра Кочића, али кад год помислим на једног од ових класика српске књижевности који су у прози оставили дубок траг, увијек у мисли призивам и другог. Биће да је то због тога што су у својим дјелима нештедимице користили локални говор, сваки на свој, особен начин, и што

су показали да се у књижевности говором карактеристичним (покаткад само) за један крај могу увјерљиво и снажно исказати универзалне вриједности.“

Ни у Кочићевим ни у Станковићевим дјелима није потребно тумачење мање познатих ријечи; њихово значење јавља се само, проистиче из контекста. Читалац стиче утисак да су употријебљене ријечи из локалног говора једино могуће за исказивање оног што су писци хтјели да кажу и што осјећају њихови јунаци.

Питање „Колико је Бора Станковић остарео за сто година?“ – ни даље не раздвајајући савременике Кочића и Станковића – преформулисао бих и битно му промијенио значење, тако да гласи: Колико је Бора Станковић постао млађи за протеклих сто година?

Прво ћу – нека ми читалац не замјери – упитати: Не чини ли нам се да су сви ововремени (бјело)свјетски трибунали (као и цјелокупно данашње судство у Босни и Херцеговини, на примјер) настали тако што су закони о њима или њихови статути преписани из Кочићеве *Суданије* и из његовог *Јазавца њред судом*? Овај аутентични приповједач крајишких мотива као да је наслутио да ће послије Аустроугарске монархије за мање од једног вијека доћи нешто што ћемо називати Међународном заједницом а нећемо знати објаснити шта то значи и да ће нам та магловита Међународна заједница (коју можемо звати и Новим Свјетским Поретком) кројити „зорли кабасте палиграпе“. Из претходног, проистиче и сасвим логично питање: Није ли Кочић данас модернији него што је био у своје доба?

Што се Боре Станковића тиче, и без постављања сличног питања може се рећи да је он и данас млад, можда и млађи него што је био када је писао *Нечистију крв* или *Кошићану*. Јер, све скаламерије савремене цивилизације, сви ти оклопи које нам намећу, све те љуштуре у које нас

гурају, нису уништили душу нашег човјека, љубав која је испуњава и дерт који је раздире, нису дакле потиснули у заборав његову тематику. А што се тиче његовог раскошног језика, не чине ли нам се сувише блиједи сви данашњи покушаји да се, почесто невјештом имитацијом, уз ријетке изузетке, кроз све те сленгове, жаргоне, шатро говор, књижевно дјело учини популарнијим и тако приближи читаоцу, нарочито када их упоредимо с оним што нам је оставио врањански маг ријечи?

Бора Станковић је, могло би се рећи, млађи од себе!

А такав је и Кочић, могло би се додати.

Извори и литература:

Кочић, Петар. *Сабрана дјела*. Бања Лука: Бесједа; Београд: Ars Libri, 2002

Мићевић, Коља. „Слова: Кочићева слава“. *Пушеви*, бр. 4 (1987)

Регодић, Грозда. *Бесједа и слика старог Змијања*. Бања Лука: Завичајно друштво „Змијање“, 2011

Станковић, Борисав. *Сабрана дјела*. Београд: Просвета, 1970

Ranko Pavlović

DIMENSIONS OF MEANING OF THE LOCAL
SPEECH IN THE WORK OF PETAR KOČIĆ

Summary

As if looking up to the language of his literary heroes, Petar Kočić abundantly used the local speech of his homeland Zmijanje, while picturesquely presenting the onerous lives of mountaineers. He does this in such a manner that at the end of his stories there is no need to interpret their meaning, because a reader can understand from the very context their semantic basis, which is sometimes expanded and enriched in terms of meaning. Countless examples from his narratives confirm that in the local speech of Zmijanje, as well as in the work of this writer we encounter words and syntagms that have a special, often quite different meaning here than in other parts of the Serbian speaking area. They convincingly illustrate the freshness of Kočić's language and his firm bond with the ground from which the characters of his narratives draw the life-giving strength.

There is an obvious similarity between Petar Kočić and Borisav Stanković in the use of local speech in expressing universal values. In this regard and according to the topics taken from the local milieu, it could be said that they are younger than their time, even than themselves.

Key words: Petar Kočić, Mračajski proto, local speech, language, people, localisms, Zmijanje, universal meaning, Bora Stanković.